

Andrej Žmegač

Institut za povijest umjetnosti, Zagreb

Još jedan stari prikaz šibenske Utvrde sv. Nikole

Izvorni znanstveni rad – *Original scientific paper*

Predano 19. 8. 2009. – Prihvaćeno 30. 10. 2009.

UDK: 72.012.2:725.96(497.5 Šibenik)

Sažetak

U radu je objavljen prikaz šibenske Utvrde sv. Nikole, što se čuva u Trevisu. Sastoji se od dva tlocrta, onoga donje razine i terase. Posebno je važan tlocrt donje etaže jer je to jedini poznati povijesni prikaz unutar-njeg prostora Utvrde. Crtež je izveden sigurno, bez težnje uljepšavanju, ali s namjerom za pognim bilježenjem svih bitnih pojedinosti.

Među informacijama što ih prikaz donosi skreće se pozornost na granicu prirodnoga tla na kojem je građevina podignuta; ta linija pokazuje kako su se neki dijelovi Utvrde morali prilagoditi raspoloživom prostoru.

Autor analizira i značenje prikaza konstrukcije polubastionâ i cisterne, dijelova Utvrde što su nakon njezina dovršetka postali nedostupni. Takvi podaci svjedoče da je crtač imao neku posrednu ili neposrednu informaciju o tlocrtima iz razdoblja podizanja Utvrde, odnosno o samom projektu.

Objelodanjuje se i neobjavljeni prikaz Šibenika s okolicom iz Torina. U njemu su označne pretežito fortifikacijske građevine na potezu od grada do Sv. Nikole, a najstariji je dosad poznati tlocrtni prikaz Šibenika.

Ključne riječi: *Utvrda sv. Nikole, Šibenik, Giangiolamo Sanmicheli, polubastion, cisterna, tlocrt*

Utvrda sv. Nikole, što stoji na prilazu Šibeniku s morske strane, u posljednje je doba doživjela više opsežnijih tumačenja, čime je jasno ocrtano njezino iznimno značenje među šibenskim spomenicima, potom u okvirima hrvatske fortifikacijske baštine i, napokon, s obzirom na mletačko i ukupno europsko fortifikacijsko graditeljstvo.¹ Ovom prilikom objavljujemo jedan dosad neiskorišteni prikaz šibenske Utvrde, što nas ujedno podsjeća kako u inozemnim arhivima svakako još ima nemali broj takvih u nas nepoznatih crteža, kao što dakako ima i mnogo više pisanih podataka o našim utverdama. Za Sv. Nikolu poznat je veći broj povijesnih prikaza, kako perspektivnih, tako i tlocrtnih. Kad je o tlocrtima riječ, uvijek su posrijedi bili snimci gornje etaže, terase,² a ovdje napokon imamo i prikaz donje etaže, što će se pokazati dragocjenim za upoznavanje izvornoga izgleda Utvrde.

Prije analize spomenutoga prikaza, odnosno usporedbe sa samom Utvrdom, podsjetimo na njezin položaj, koji je svakako bio od bitna značenja za oblikovanje građevine. Tome može poslužiti također neobjavljeni prikaz Šibenika s okolicom iz torinskoga Državnog arhiva (sl. 1.).³ Crtež pripada među prikaze čiji je tvorac nazvan »Autore verde« prema dominirajućoj zelenoj boji njegovih radova. Prikazi su dovodeni u vezu s Ferranteom Vitellijem i Giulijem Savorgnanom, inženjerima u službi Mletačke Republike, no

kako su nepotpisani, autor im zasad ne može biti određen sa sigurnošću. Nemaju označenu ni godinu nastanka, te ih istraživači široko datiraju u posljednju trećinu 16. stoljeća;⁴ takva datacija odgovara i šibenskom prikazu. Za istraživanje grada i njegove okolice, napose utvrda, zanimljiv je kao njegov dosad najraniji poznati tlocrtni prikaz.

U njemu je prilično točno i sugestivno dočaran položaj grada s lukom na završetku uskoga Kanala sv. Ante, kao i fortifikacijske građevine na tome potezu. Desno,⁵ na vanjskome ulazu u kanal vidimo Utvrdu sv. Nikole, a njoj nasuprot građevinu⁶ na Sv. Andriji. Ti su otočići s kopnom bili povezani vrlo niskim tlom, zapravo grebenima, pa je i to prikazano odgovarajućim načinom. Na drugome, istočnom završetku kanala prilaz gradu je sa svake strane nadzirala po jedna kula, čiji su građevni sklopovi, čini se, također vjerodostojno ucrtani. Napokon, kanalu nasuprot leži grad, u sklopu čijega se obrambenog pojasa ističe Kaštel sv. Mihovila. Pojedinosti gradskih utvrda, poput oblika kula, sklopa glavnih vrata (*porta terraferma*), tzv. dvostrukoga bedema i ostaloga razmjerno su točno označene, jedino je sjeverni potez zidina ucrtan odviše blizu spomenutome dvostrukom bedemu što je tvorio zaštićeni koridor između kaštela i obale. U ravnijem području neposredne okolice Šibenika, od grada prema jugu, ucrtana je parcelacija zemljišta u pravilne (pra-

1. Šibenik s okolicom (Archivio di Stato, Torino)
Šibenik and environs (Archivio di Stato, Torino)

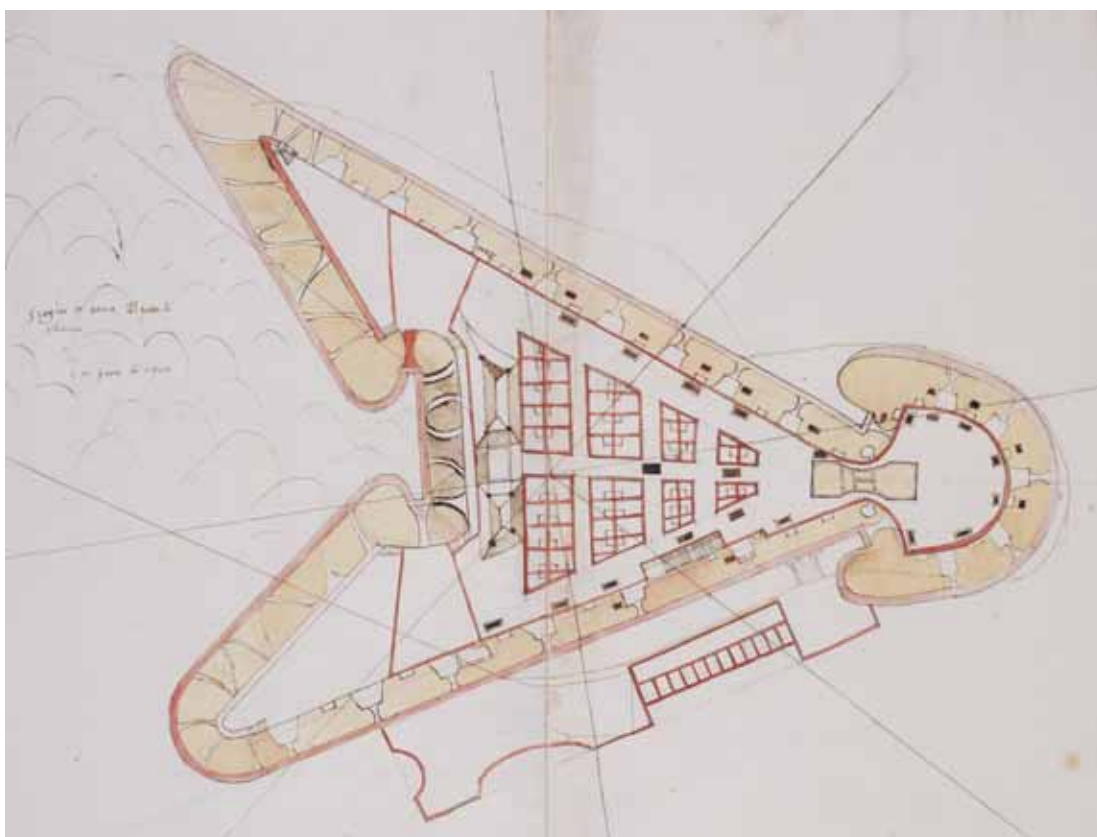
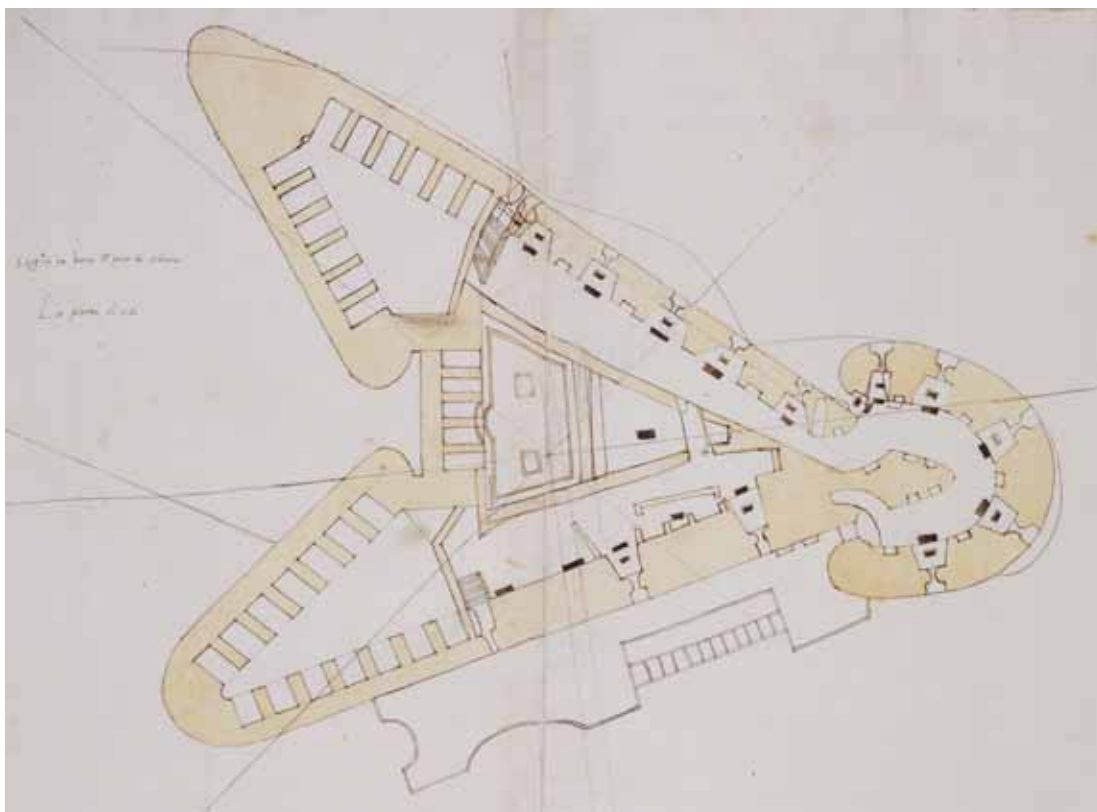
vokutne) čestice. Tu se ističe pravocrtni tok ceste⁷ što vodi prema gradskim vratima, današnja Radićeva ulica, s istoka se spušta put na mjestu današnje Grubišićeve ulice, te sa sjevera lagano zavojita današnja Zvonimirova. Osobito je zanimljiv zid pojačan polukulama što se južno od grada spušta prema obali, približno u zoni današnje Ulice fra Jeronima Milete. Očigledno je bila riječ o zaštiti predgrađa, prostora neposredno pred gradom, i to prema najlakše pristupačnoj južnoj strani. Posve slični ali slabiji zidovi ucrtani su i uz Kanal sv. Ante, u ulozi zaštite kopnenoga pristupa dvjema kulama što su ondje nadzirale ulaz u luku.

Vratimo li se Utrvdi sv. Nikole, dolazimo do glavne teme našega rada, a riječ je o prikazu te utvrde što se čuva u Trevisu. Prikaz se zapravo sastoji od dva lista s dvije glavne etaže Utvrde: donjim prostorom i terasom (sl. 2, sl. 3). Listovi imaju dimenzije 59x45 cm, a naknadno su uvezani u svezak što obuhvaća prikaze mletačkih utvrda raznih provenijencija i iz različitih razdoblja.⁸ Prikazi Sv. Nikole su kolorirani i ne nose uobičajeno mjerilo. Kad je riječ o orijentaciji, ona je izvedena linijama što se križaju u središtu prikaza, pokazujući četiri odnosno osam strana svijeta; nijedna od njih, međutim, ne završava oznakama tih smjerova. Lijevo uz Utrvdu čitamo *Scoglio in bocca del porto di Sebenico* (otočić na ulazu u šibensku luku), na tlocrtu donje razine još i *La pianta di sotto*, a na prikazu gornje razine *La parte di sopra*. Na tome je listu naznačeno i grebenasto tlo što se nastavlja južno uz utvrdu, premda bi bilo logičnije takvu oznaku naći na prikazu donje razine. Jedna od važnijih informacija što je donosi ovaj prikaz obris je prirodnoga terena, dakle otočića na kojem je Utrvda podignuta. Riječ je o finoj liniji što obuhvaća izgrađenu strukturu, te je u tlocrtu terase izvučena cjelovito, dok je u tlocrtu donje razine prekinuta na donjoj, tj. istočnoj strani. Dakako da je posrijedi crtačeva interpretacija

jednoga prirodnog oblika čije granice nisu čvrste, no ona je ipak dragocjena za tumačenje eventualne veze između konfiguracije terena i osnovnoga rasporeda Utvrde i, napose, za odstupanje izgrađene strukture od idealnoga, to će reći simetričnog oblika. U tom pogledu valja zapaziti kako teren na jugoistočnoj strani ne odgovara oblikovanju Utvrde (ili zapravo obratno), pa istočni polubastion završava »u moru«, već izvan zone označenoga čvrstog tla. To potvrđuje kako je izvedena struktura Utvrde morala biti prilagođena zatečenoj konfiguraciji skraćivanjem toga polubastiona, pa je njegov vrh manje šiljast od onoga drugog; rečena razlika u prikazu je i zabilježena. Drugo je važno mjesto istočna strana rondela, gdje vidimo kako se granica prirodnoga tla uvlači u odnosu na njegovo pravilno zaobljeno tijelo. Uistinu je, međutim, rondel prilagođen takvoj podlozi, pa je njegova istočna strana gotovo izravnana, što pak u našem prikazu nije zabilježeno.⁹

Unatoč tome, građevina je uglavnom prikazana neobično pomno i s mnogo pojedinosti. Zanimljivo je kako se crtač ponegdje služio ravnalom, ali je na brojnim mjestima vrlo primjetan i slobodan potez rukom. Dakako da u prikazu ima propusta, možda je negdje preskočen koji zračnik ili svjetlarnik, ponegdje se može zapaziti koja linija viška, drugdje je opet neki potez propušten, no to ne umanjuje vrijednost ovoga prikaza, kojom je nadmašeno značenje drugih povijesnih tlocrta Sv. Nikole. Općenit je dojam da je crtež izveden sigurno, bez težnje uljepšavanju, ali s namjerom za vjerodostojnim bilježenjem svih bitnih pojedinosti.

Zahvaljujući tome možemo upoznati neke pojedinosti u izvornom stanju, odnosno u stanju različitom od današnjega. Tako je uz istočnu stranu utvrde ucrtan velik pristan, posve različit od pristupnih konstrukcija u drugim povijesnim tlocrtima. U prikazu iz Trevisa se, potom, pokazuje kako u ono doba, očekivano, nije bilo slabijih pregradnih zidova u zapadnome velikom prostoru i u rondelu. Ti su zidovi, po svemu sudeći, podignuti tek u 19. ili 20. stoljeću. Slični zidovi postojali su, doduše, u istočnome dijelu – formirajući neke poluograđene prostore – ali ipak drukčijega rasporeda no što ga zatječemo danas. Brojne su niše u zidu Utvrde točno označene i odgovaraju sadašnjem stanju, no nije označen današnji prolaz između rampe kojom se silazi u donju razinu i zapadnoga prostora. Takva bi važna pojava zasigurno bila registrirana, pa valja zaključiti da je prolaz tek kasnije probijen, i to na mjestu prvotne niše. Najmanje su pak razgovijetne pojedinosti što ih opažamo na južnim završecima dvaju velikih nadsvođenih prostora. U zapadnom vidimo neku konstrukciju što sliči prostranom stubištu, koje bi vodilo prema niši s uskim vanjskim otvorima. Prema oznakama što su ondje unesene mogla bi biti riječ o latrinama, dakako s izljevom u more. Danas više ništa ne potvrđuje

2. Utvrda sv. Nikole, donja razina (Biblioteca Comunale, Treviso)
Fort St Nicholas, lower level (Biblioteca Comunale, Treviso)

3. Utvrda sv. Nikole, gornja razina (Biblioteca Comunale, Treviso)
Fort St Nicholas, upper level (Biblioteca Comunale, Treviso)

takvu pretpostavku jer je niša na vanjskoj strani zazidana, a to se zatvaranje moglo, primjerice, zbiti u doba obnove plašta opeka u 19. stoljeću.¹⁰ Na odgovarajućem mjestu u istočnome dijelu Utvrde zatječemo situaciju nalik prethodnoj, samo ovdje bez oznake latrina. I taj je otvor kasnije bio zazidan, te je danas ondje preostala samo niša.

Bitna novina što je donosi naš prikaz bilježenje je cisterne u tlocrtu donje razine. Upravo njezin oblik sve donedavna nije bio poznat, kako zbog okolnosti što svi drugi povijesni prikazi donose gornju razinu, tako i stoga što zbog naravi toga prostora praktično nije bilo moguće njegovo istraživanje. Ovdje vidimo da cisterna ima – očekivano – trapezan oblik, proizišao iz njezina smještaja i oblika Utvrde u cjelini. Zanimljiva je pojedinost dvostruki »okvir« cisterne, što bi mogao imati veze s potrebom filtriranja kišnice pri njezinu dotoku u spremište ili, vjerojatnije, označavati izolaciju što osigurava nepropusnost cisterne. Dva manja kvadrata valja, čini se, povezati s tlocrtom gornje razine, gdje nad cisternom vidimo rješenje što nalikuje slivnim ploham s otvorima za otjecanje prikupljene kišnice.

Od podataka o cisterni još je važnije svjedočanstvo o *speronima*, kratkim poprečnim zidovima što ih vidimo duž unutarnjih strana dvaju polubastiona i uz kratku kurtinu među njima. Riječ je o uobičajenoj konstrukciji bedema u razdoblju bastionskoga utvrđivanja, na onim potezima gdje je uza zidu predviđen zemljani nasip. Takav je nasip u Sv. Nikoli i izveden, pa su donje zone polubastiona, dakako, nedostupne. Poprečni zidovi imaju ulogu kontraforâ jer ojačavaju statiku bedema, koji izvana ima karakteristično skošenje, povećavajući istodobno i njegovu otpornost na udarce projektila, a sve to bez izvedbe osobito masivnog, punog ziđa. Čini se da je takvo rješenje imao na umu projektant Utvrde Giangiolamo Sanmicheli, navodeći na početku svoga detaljnog opisa iz razdoblja početka gradnje strukturu sa *speronima*.¹¹ Dimenzije što ih Giangiolamo navodi posve odgovaraju tlocrtu iz Trevisa, pa ne bi trebalo biti sumnje da se opis odnosi upravo na ove, danas skrivene pojedinosti. Ta je nedostupnost ujedno bila razlogom što opis dosad nije bilo moguće povezati s određenim strukturama Utvrde, pa su nam ti navodi ostali neprotumačivi.¹² U opisu stoji kako bi duljina *speronâ* imala biti 19 stopa, njihova širina 5, međusobna udaljenost oko 10 stopa, a visina 16 stopa. Na toj bi visini bili povezani svodovima, pa bi nastala zidana struktura široka 24 stope; ona bi pak bila iskorištena za parapet od 18 stopa, te *bancu*, usporednu »stepenicu« širine 6 stopa. Giangiolamo točno objašnjava kako je širina ziđa sa *speronima* veća dolje (29 stopa) negoli gore (24 stope), čemu je razlog skarpa, skošenje na vanjskoj strani, koje pak iznosi jednu stopu na svake 4,5 stope visine.¹³ Takav je opis posve precizan i razumljiv, a, kao što znamo, građevina je i podignuta prema projektantovim zamislima.

Kako je bio spomenut parapet gornje razine, obratimo pozornost na neke od otvora što ih ondje pronalazimo: mislimo na veći broj uskih otvora bez niša, namijenjenih, očigledno, lakšem oružju. Protežu se duž duljih stranica polubastionâ, djelomice i na potezu prema rondelu te kratkom kurtinom između dvaju polubastiona. Neki među njima iscrtani su

neobično, tako zakrivljeni da svakako ne bi mogli poslužiti svojoj svrsi; valja to pripisati crtačevoj brzopletosti. Jedini od povijesnih tlocrta koji potvrđuje tu pojedinost prikaz je iz Museo Correr,¹⁴ gdje su ti uski otvori dočarani znatno urednije i logičnije, a duž kratke kurtine i sustavno usmjereni prema prostoru pred polubastionima. U tom prikazu nema ih, međutim, duž duljih stranica polubastionâ (fasa), pa bismo mogli pretpostaviti da su u međuvremenu zazidane, odnosno da je naš trevižanski tlocrt još raniji od onog venecijanskog. Druga je zanimljiva pojedinost, prikazana podjednako u oba tlocrta, snižena razina terase pred dva topovska otvora u bočnim stranicama dvaju polubastiona. Radi bolje zaštite ti su otvori smješteni na nižoj razini od otvora parapeta, pa su zahtijevali i odgovarajuće rješenje prilaza; danas su te površine poravnane, a snižen je ostao tek prostor neposredno pred topovskom nišom.

Da je posrijedi bila niža razina, vidi se po točno ucrtanim stubištima što omogućuju silazak s hodnika uza središnju kurtinu, i po drugim stubištima kojima vodi uspon na dijelove terase u polubastionima, odnosno na uske hodnike uz njihove parapete. Velike snižene plohe bile su potrebne za opsluživanje topova što su ondje stajali, a valja podsjetiti da su topovi bili postavljeni i uz vanjske stranice utvrde, uz rubove terase. Zbog toga se čini logičnim da su u ono doba i ti otvori morali biti smješteni niže od ostalih topovskih otvora na terasi.

Vremensku bliskost dvaju tlocrta, našega iz Trevisa i onoga iz Venecije, vidimo i u jednakom broju topovskih otvora u parapetu terase. Oba tlocrta u zapadnoj kurtini donose po osam otvora, u istočnoj šest, a u rondelu pet, dakako, radikalno raspoređenih otvora. Poznato je kako je u idućim stoljećima došlo do izmjene broja i oblika otvora i parapeta u cjelini, pa kasniji povijesni prikazi bilježe njihov drukčiji broj. Dakako, postavlja se i pitanje vjerodostojnosti tih kasnijih tlocrta. Među njima je zasigurno najraniji onaj iz londonske British Library, datiran oko 1630. godine,¹⁵ no u njemu uopće nisu ucrtani topovski otvori. Kronologijski slijedi Coronellijeva grafika iz 1688. godine, s drukčijim brojem otvora,¹⁶ ali i dobro poznate simplificiranosti u izrazu i bez kvalitete neposredne informacije. Napokon, kao posljednji povijesni tlocrt navodimo onaj iz bečkoga Ratnog arhiva,¹⁷ na kojem je vidljivo pet otvora zapadne kurtine, a četiri na istočnoj strani.

Najznatnije odstupanje trevižanskoga prikaza od današnjega stanja ipak je vezano uz donju razinu: u tlocrtu vidimo u zapadnoj kurtini pet topovskih otvora,¹⁸ dok danas ondje zatječemo jedan otvor više. Nameće se objašnjenje da je crtač jedan otvor naprosto izostavio, preskočio, jer ne vidimo mogućnost da bi šesti otvor bio naknadno probijen; za takvo što duž kurtine nema mjesta. Zanimljiva se pitanja, međutim, javljaju imamo li na umu činjenicu da je Giangiolamo u opisu svoga projekta iz doba početka gradnje za to mjesto bio predvidio četiri otvora.¹⁹ Izvedeno je moralo biti današnjih šest otvora, no možda je u nekom (kratkom) razdoblju aktualna bila i zamisao o pet otvora, a na koju bi se pozivao naš prikaz. Riječ je, dakako, tek o pretpostavci, jer je teško objasniti kako bi inače točan tlocrt bio nevjerodostojan u tako

važnoj pojedinosti. No, s druge strane, možda treba dopustiti i mogućnost posve obična propusta, jer nam se čini kako prikaz potječe iz doba već izvedene i dovršene utvrde, s obzirom na bilježenje nekih sitnijih, sporednih pojedinosti, poput različito dimenzioniranih stubišta, pregradnih zidova u donjoj razini, osebujno smještene i oblikovane kapele na terasi.

O vremenu i okolnostima nastanka te autorstvu našega prikaza teško je zaključivati bez dodatnih podataka. Listove iz Trevisa ne možemo povezati s nekim izvješćem ili uopće tekstualnim dokumentom vezanim uza Sv. Nikolu, a oni sami ne nose dodatnih oznaka.²⁰ Antonio Manno, autor rada o trevižanskoj zbirci nacra, prikaz je – bez posebne argumentacije – datirao u 17. stoljeće.²¹ To svakako može biti ispravno, no držimo vjerojatnijim da je stariji. Valja, naime, uočiti da neke pojedinosti što nam ih crtač donosi nisu same po sebi razumljive ili očekivane za prikaz načinjen nakon dovršetka građevine. Takva je pojednost ucrtavanje

speronâ unutar polubastionâ i uz kurtinu među njima, dakle na mjestima što su dovršetkom gradnje bila ispunjena zemljom i time postala nedostupna. Odgovarajući je slučaj i s cisternom, čiju unutrašnjost i način izvedbe autor crteža zasigurno nije mogao istraživati nakon što je cisterna preuzela svoju funkciju. Umjesto toga valjalo bi pretpostaviti da je imao neke veze – posredne ili neposredne – s nacrtima iz razdoblja gradnje, zapravo s projektom, jer su ondje takva rješenja mogla biti označena. To znači kako bi naš prikaz bio blizak, odnosno donosio neke elemente izvornoga Giangirolamova crteža, na koji se on u svome iscrpnom opisu poziva u tri navrata. Prikaz Sv. Nikole iz Trevisa stoga po svemu sudeći objedinjuje informaciju iz nekoga razdoblja već posve funkcionalne utvrde s onim rješenjima koja svojom ekskluzivnošću kao da ukazuju na bliskost s prvotnim projektantovim tlocrtom.

Bilješke

- 1 Tu mislimo na radove: ANA DEANOVIĆ, Il contributo dei Sammicheli alla fortificazione della Dalmazia, u: *Castellum*, 7 (1968.), 51–55 i ANA DEANOVIĆ, Architetti veneti del Cinquecento impegnati nella fortificazione della costa dalmata, u: *L'architettura militare veneta del Cinquecento*, (ur.) Daniela Lamberini, Vicenza, 1988., 130–131, potom JOSIP ČUZELA, Pomorska utvrda sv. Nikole na ulazu u kanal sv. Ante kod Šibenika, u: *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 33 (1992.) i JOSIP ČUZELA, Šibenski fortifikacijski sustav, Šibenik, 2005., 75–92, kao i ANDREJ ŽMEGAČ, Utvrda Sv. Nikole pred Šibenikom, u: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 25 (2001.), i ANDREJ ŽMEGAČ, Bastioni jadranske Hrvatske, Zagreb, 2009., 48–57.
- 2 Uz iznimku Justerova prikaza iz 1708. godine u Kriegsarchivu, Beč, Zbirka karata (dalje KA), G-I a 6-5; posve je sličan primjerak i u Veneciji: Fortezze veneziane nel Levante. Esempi di cartografia storica dalle collezioni del Museo Correr, Venecija, 1999. Taj osebujni tlocrt nastoji istodobno prikazati gornju i donju – a uz njih i sporednu srednju – razinu Utvrde, pa onda donje prostore donosi posve netočno i nepotpuno.
- 3 Archivio di Stato di Torino, Architettura militare, vol. V, fol. 89v–90v.
- 4 MICHELANGELO LUPO, I disegni delle fortezze veneziane nell'Archivio di Emanuele Filiberto di Savoia, u: *Architettura fortificata, Castella*, 18, s. a. (skup 1976.), 319–321; CORRADINO ASTENGO, Piante e vedute di città (Una raccolta inedita dell'Archivio di stato di Torino), u: *Studi e Ricerche di Geografia*, VI (1983.), fasc. 1, 62. Djelo toga crtača je, među ostalim, i prikaz Dubrovnika, o čemu: ILARIO PRINCIPE, Tri neobjavljene karte Dubrovnika iz XVI.–XVII. st. (Građa za povijest Dubrovnika), u: *Dubrovnik*, 1 (1991.), 192–194.
- 5 Desno je zapad, jer je – protivno današnjoj konvenciji – u prikazu gore jug, a dolje sjever.
- 6 Nije prikazana kao crkva, na karakterističan način (s apsidom), već kao neka građevina kvadratnog tlocrtnog oblika s unutarnjim dvorištem.
- 7 Uz cestu su označene dvije crkve; možemo pretpostaviti da je riječ o Gospi van grada i Sv. Martinu, premda su u tlocrtu ucrtane odviše udaljene od grada. Na prostoru pak pred kopnenim vratima vidi se građevina nalik loži, što je mogla služiti trgovanju.
- 8 Biblioteca Comunale, Treviso, Ms. 1019, br. 32, 33.
- 9 Za takvu analizu valja se koristiti tlocrtom gornje etaže, jer su u njemu, kako je već bilo rečeno, granice otočića iscrtane cjelovito.
- 10 Više o obnovi plašta i izmjenama parapetne zone: JOSIP ČUZELA (bilj. 1, 1992.), 59–74.
- 11 Commissiones et relationes venetae, II, (prir.) Simeon Ljubić, Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, VIII, Zagreb, 1877., 151.
- 12 ANDREJ ŽMEGAČ (bilj. 1, 2001.), 92, 93.
- 13 Opis glasi: *Prima la groscezza della muraglia nel fondamento suo è di piedi 10, la larghezza delli suoi speroni è di piedi 19, la sua groscezza è cinque, la loro distanza da l' uno all' altro è di piedi X incirca, la loro altezza dall' acqua in su piedi 16, et li alla loro altezza vâ voltato sopra il tereno da speron a speron, et voltato che sarà, restera la groscezza della muraglia piedi 24, et di detta groscezza si farà il parapetto di piedi 18, et la sua banca di piedi 6. Il restante, che manca alla misura sopradita, si perde per il ritirar della scarpa della muraglia. La scarpa de detta è d' ogni 4 piedi et meza di altezza uno di scarpa.*

14
Biblioteca del Museo Correr, Venecija, Ms. PDc 848 n. 31; objavljen u: ANDREJ ŽMEGAČ (bilj. 1, 2009.), 54.

15
British Library, London, Atlas of the Venetian States, Maps K.Top.78.31.a, fol. 12b.

16
U zapadnoj kurtini jedan pravi otvor i četiri zazidana, u istočnoj tri otvora, jednako kao i u fasama polubastionâ.

17
KA, Inl. C IIIa, Sebenico, br. 11.

18
Od kojih je onaj južni prikazan zazidan ili – vjerojatnije – nije dokraja iscrtan.

19
In la cortina de detta fortezza dalla parte verso Slarin li sarà 4 cannoniere (...).

20
Uz iznimku oznake *Sebenico* (drugom rukom) na poledini tlocrta gornje razine.

21
ANTONIO MANNO, *Le fortezze veneziane nel Seicento: una raccolta inedita di disegni nella Biblioteca Comunale di Treviso*, u: *Il disegno di architettura*, 2 (1990.), 50. U radu je reproduciran tlocrt gornje etaže naše utvrde.

Summary

Andrej Žmegač

One More Old Representation of the Šibenik Fort of St Nicholas (Sv. Nikola)

The Fort of St Nicholas was built in 1540 at the entrance to the St Anthony Channel (Sv. Ante), the only sea approach to Šibenik. The builder was Giangirolamo Sanmicheli, who drew up in the same year an exhaustive report of the way the fort should look. In spite of the description, and the fact that the building has never undergone any major rebuilding, some issues concerning its structures and original functioning have not been completely explained. An answer to some of these unclarities is given by the view of St Nicholas that is kept in the Biblioteca Comunale in Treviso (Ms. 1019, no. 32, 33), consisting of the ground plan of the upper level (of the terrace) and the ground plan of the lower level. The second, which constitutes the only historical depiction of the interior of the building, is particularly interesting. All other pictures, either in perspective or in plan, record only its external appearance. One of the more interesting data in the Treviso plans is the indication of the border, the edges of the islet on which St Nicholas is built. This fine drawn line shows that because of the inadequacy of the natural ground, the eastern half bastion had to be abbreviated, resulting in the familiar rounded ending. The second similar place is the eastern side of the rondel, which is shown in the plan as being like the western, but is in fact flattened, again adjusted to there being insufficient ground for any foundation. Among the recorded details that are different from the condition of today we shall mention the most important, the appearance of five cannon embrasures instead of the six today in the lower part of the western side of the fort. This important difference cannot be simply explained, for the sixth opening was not just opened up later. Perhaps this was only the failure of the draughtsman, or perhaps he was drawing on some older source or drawing. In this context one should mention the Sanmicheli description of the project with only

four apertures at that point, and perhaps in some period there was current thinking about five embrasures.

It is interesting how the draughtsman showed the cistern: he drew in the exact form and size, and some kind of double framework, perhaps insulation, and the way in which the water was to arrive in the tank. Particular attention is deserved by the appearance of the half bastions in the plan of the lower level. In the interior short transverse walls are drawn, perhaps in the role of buttresses. At the time of the building of fortresses with bastions it was a common approach in cases when alongside the wall there were going to be earthworks right next to the walled structure. We can link this structure with the previously unexplained reference from Sanmicheli's description, the more so that the said dimensions entirely correspond to those in the drawing. Since the half bastions were filled with earth, they were inaccessible at the lower level, which is the way they have remained. The cistern is similar, for the nature of its use must have made any kind of research into it impossible. The circumstance that our draughtsman shows such details, which were not directly accessible to him, must have meant that he had some connection, direct or indirect, with plans from the period of the building, the very design itself.

The paper also includes the previously unpublished depiction of Šibenik and surrounds that is kept in the Archivio di Stato in Turin (*Architettura militare*, vol. V, fol.89v-90). It is the earliest known plan of Šibenik, and is dated to the last third of the 16th century.

Key words: defensive architecture, Fort St Nicholas, Šibenik, Giangirolamo Sanmicheli, half bastion, cistern, ground plan